

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА

Арабаджисв Дмитро Юрійович

УДК 141.7:316.64:32

**ПОЛІТИЧНИЙ МІФ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ
СУЧАСНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ**

23.00.03 – політична культура та ідеологія

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

Київ – 2006

Дисертацією є рукопис

Роботу виконано в Запорізькому національному університеті Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: кандидат філософських наук, доцент

Ніколаєва Тетяна Євгенівна,

Запорізький національний університет,
завідувач кафедри політології

Офіційні опоненти: доктор політичних наук, професор

Корнієнко Валерій Олександрович,

Вінницький національний
технічний університет,
завідувач кафедри політології і права

кандидат політичних наук, доцент

Зуєва Вікторія Олександрівна,

Запорізька державна інженерна академія,
доцент кафедри менеджменту організацій

Провідна установа: Інститут політичних та етнонаціональних досліджень НАН України, відділ теоретичних і прикладних проблем політології, м. Київ

Захист відбудеться “__17__” березня 2006 року о __14__ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.12 Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 01601, Київ-30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 01601, Київ-30, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий “__10__” лютого _____ 2006 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н.В.Крохмаль

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження обумовлена тим, що на сучасному етапі ідеологічного виробництва міфотворчість, особливо політична, використовується як засіб маніпуляції, консолідації суспільної свідомості та легітимної обумовленості владних структур. Сучасний політичний міф – один з найважливіших механізмів впливу на свідомість суспільства, і тому він стає важливим фактором не тільки національної політики, ідеології, але людського буття взагалі.

Актуальність дослідження проблеми міфологізації сучасної політичної свідомості зумовлена також наявністю практичної потреби ефективного та морального впровадження нормативно-символічних конструкцій образів влади та держави як рушійної сили розвитку суспільної свідомості, соціуму.

На теоретичному рівні проблема міфологізації сучасної політичної свідомості завжди входила в ряд фундаментальних проблем суспільного та особистісного буття. Такий її статус зумовлений тим, що як сучасне суспільство, так і суспільство в минулі роки, весь час відчувало потребу в побудові нової цілісної моделі світу й місця людини в ньому з високим ступенем узагальнення й безумовного прийняття, що передбачає активний розвиток символічних умовних форм відображення дійсності.

Слід відмітити, що саме вивченням проблеми міфологізації сучасної політичної свідомості науковці, в тому числі і вітчизняні, цікавились небагато. Особливе місце в цих дослідженнях займають праці Е. Кассіра “Міф про державу”, К. Хюбнера “Істина міфу” та Р. Барта “Міфології”. Представники різних шкіл і напрямів філософії по-різному розглядають природу і сутнісні риси міфологічної свідомості. Психопаналітики З.Фрейд та К.Г. Юнг роблять акцент на несвідомому в міфах. Французький етнограф Л. Леві-Брюль вбачає коріння міфів в абсолютно іншій, порівняно із сучасною, спрямованості мислення людини. Його опонент структураліст К. Леві-Стросс доводить, що принципово міфологічне мислення не відрізняється від усвідомлення світу сучасною наукою, просто самий світ за часів міфології був іншим. Засновник філософії символічних форм Е. Кассіер наполягає на принциповій неможливості зведення міфології до будь-яких матеріальних або духовних явищ. Російський філософ О. Лосєв вважав, що міфологія виникла як результат перенесення на природу родинних стосунків первісних общин. Відомі також погляди, які редукують міфологію до історичних подій, явищ або ритуалів.

В українській політичній думці проблема політичного міфу як фактора розвитку сучасної політичної свідомості є не повною мірою розробленою. Серед вітчизняних дослідників, які працювали над вказаною темою хотілося б відзначити дисертаційне дослідження Д. Усова “Міфологізація свідомості в сучасному суспільстві”, у якій автор зазначає, що політичні міфи відіграють особливу роль у суспільній свідомості, у них немає особливого міфологічного ставлення

до світу. Політичний міф, за Усовим, можна назвати міфоподібним, якщо вважати обов'язковою умовою “справжнього міфу” особливий міфологічний погляд на навколишню дійсність. Головна мета політичного міфу – затвердження в суспільній свідомості як безсумнівної істини. З цією думкою дослідника не можна не погодитись, зауваживши лише на важливості розгляді міфу в контексті створення універсальних образів влади і держави, що власне і робить міф політичним.

Також проблемами політичного міфу, міфологізації сучасної політичної свідомості різною мірою займались такі українські дослідники як О. Бабкіна, І. Кравченко, Ю. Левенець, Я. Любимий, О. Мішучков, Т. Ніколаєва, А. Орлов, Ю. Осаченко, Г. Почепцов, О. Рафальський. Однак, на сьогоднішній день, на жаль відсутня концепція, яка б забезпечувала комплексне уявлення про політичний міф як фактор розвитку сучасної політичної свідомості.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота виконана відповідно до комплексної цільової програми № 0194У043134 Міністерства освіти і науки України “Вдосконалення змісту і методики викладання філософських дисциплін у вузі як фактор формування свідомості молодого спеціаліста незалежної України” та планів науково-дослідної роботи кафедри філософії Запорізького національного університету. Тема дисертації затверджена рішенням науково-технічної ради Запорізького національного університету (протокол № 4 від 24 грудня 2002 року), уточнена рішенням науково-технічної ради Запорізького національного університету (протокол № 2 від 20 жовтня 2005 року).

Метою дослідження є вивчення сутності і специфіки сучасного політичного міфу, його властивостей, ролі й місця в соціальному, політичному й духовному житті суспільства, впливу на формування суспільної свідомості.

Для виконання поставленої мети необхідно вирішити **наступні завдання:**

- визначити основні поняття, історичні інтерпретації і методологічні підходи в дослідженні розвитку нормативно-символічних конструкцій образу влади та держави;
- розглянути взаємозв'язок, спільні риси і відмінності політичного міфу, ідеології, утопії і релігії;
- дослідити поняття символу, як способу вираження, і національного, як фактору розвитку сучасного політичного міфу;
- здійснити аналіз визначних особливостей сучасного політичного міфу через дослідження детермінант оптимізації його розвитку.

Об'єктом дослідження виступає політична свідомість як форма суспільної свідомості.

Предметом дослідження є процес міфологізації сучасної політичної свідомості, як універсальне створення нормативно-символічних конструкцій образів влади та держави.

Теоретико-методологічною основою дисертаційного дослідження стали соціально-філософські теорії суспільно-історичного процесу. Досліджуючи проблему

особливостей міфологізації сучасної політичної свідомості, ми спираємось на вітчизняні та зарубіжні соціально-філософські (це, насамперед, роботи Р. Арона, Г. Батіщева, В. Воловика, Г. Горак, А. Кольєва, Л. Кривеги, О. Лосєва, В. Ляха, М. Михальченка, М. Мокляка, В. Пазенка, А. Цуладзе), соціально-політичні (В. Андрущенко, О. Бабкіної, В. Бєха, В. Воронкової, К. Гаджиєва, Г. Горак, Ю. Левенця, В. Литвина, Я. Любивога, Т. Ніколаєвої), історико-філософські (М. Бахтіна, Е. Кассіра, М. Мамардашвілі, Є. Соловйова) праці.

Методологія дослідження політичного міфу як фактору розвитку політичної свідомості відбувалась за допомогою комплексного використання трьох груп методів соціальних наук: філософських, загальнонаукових, спеціальних. Це забезпечує єдність гносеологічного, соціально-філософського і політологічного аналізу політичних явищ і процесів. Такий підхід зумовлює подолання як логічного емпіризму, так і вульгарного соціологізму, сприяє розумінню політології не тільки як науково-політичного знання, але й як політико-культурної самоцінності, як політичної творчості і активності.

Соціально-філософський підхід включає в себе аналіз процесу виникнення та розв'язання суперечностей, які продовжують і спрямовують його розвиток і функціонування. Серед загальнонаукових методів застосовується системний, структурно-функціональний, порівняльно-ретроспективний, діяльнісний, індуктивно-дедуктивний метод, аналогії та моделювання. До спеціальних методів дослідження належить група методів, що ґрунтуються на різних варіантах вивчення структури, функцій політичних процесів та інститутів. Це методи емпіричних соціологічних досліджень, соціальної психології, статистики, математичні методи, аналіз статистичних даних, змісту й впливу політичних рішень; усні методи, письмові опитування; безпосереднє спостереження за досліджуваним об'єктом, соціально-політичний експеримент.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у розширенні концепції розвитку політичної міфології як системи політичних нормативно-символічних конструкцій і емоційно-значимих для членів спільноти політичних орієнтирів, побудованих на основі певної архетипної і світоглядної (ідеологічної) концепції, яка виступає спонукаючим і координуючим фактором політичної поведінки індивідів і груп.

Результати дослідження, що резюмують наукову новизну і виносяться на захист, можуть бути сформульовані у вигляді окремих тез:

- автором вперше доведено, що основними особливостями міфологізації політичної свідомості є універсальність та амбівалентність її впливу на розвиток індивідуальної і масової свідомості;

- вперше систематично досліджена сутність політичної міфології у її порівнянні з ідеологією, утопією та релігією; автором доведено символічний спосіб вираження політичного міфу, його національне осердя і, спираючись на проведений аналіз, виявлені детермінанти оптимізації

розвитку міфологізації сучасної політичної свідомості, розроблена їх класифікація за характером і вектором впливу на суспільну свідомість;

- в дисертації логічно обґрунтовано, що основними складовими поняття політичного є влада та держава, а їх еволюція у світовій філософській думці являє собою розвиток нормативно-символічних конструктів міфологізації;

- вперше в даному дослідженні наведено визначення міфологізації політичного, як процесу створення символічних образів влади та держави, який живиться різного роду оповідями та легендами, обґрунтовано його пластичність і здатність до модернізації у залежності від контексту дослідження;

- в роботі виділено і проаналізовано етапи розвитку політичної міфології від латентного (прихованого) через антропологічний та легітимуючий етапи (Відродження, Просвітництво) до набуття свого апогею в політичних доктринах “національної величі” XIX-XX століття. Окреслено етапи інтерпретації міфологічного (алегоричний та евгемеричний, “хвороби мовлення”, поетичний, ритуально-соціологічний, психологічний, трансцендентальний, структуралістський, символічний, нумінозний);

- автором виявлено, що процес міфологізації політичної свідомості з її ідеологізацією має єдину генетичну основу, виконує спільні символічні та праксеологічні функції, але різняться за гносеологічною, онтологічною та легітимною ознаками. З’ясовано спільні риси і основну відмінність політичного міфу від утопії, яка полягає в тому, що політичний міф є продуктом колективної творчості народу і заснований на його архетипних нормативно-символічних конструкціях, а утопія – витвір окремих особистостей, інтелектуалів, діячів літератури і мистецтва;

- виділено і проаналізовано релігійні складові міфологізації політичної свідомості: ритуалізацію та культивування. Ритуалізація наближує міфологічну свідомість до політики, а культивування до релігії. Простежено роль поняття “національне” як осердя і атрибуту політичного міфу, фактору розвитку міфологізації сучасної політичної свідомості.

Теоретичне значення дисертаційної роботи полягає в тому, що вона дає можливість поглибити осмислення процесу міфологізації сучасної політичної свідомості в контексті розвитку нормативно-символічних образів влади та держави, як фактору функціонування і трансформації національної ідеї.

Проводиться розмежування деміфологізації етичного і реміфологізації політтехнологій, обґрунтовується необхідність існування етичних бар’єрів перед осмисленням технологій політичної діяльності. Це забезпечує дотримання “серединної” ланки між впровадженням оптимальної з точки зору досягнення результату політичної міфології і загальнолюдських принципів, прав і свобод особистості.

Практичне значення одержаних результатів дослідження сучасної політичної

міфотворчості може призвести до оптимізації знання про міф як складову однієї з форм суспільної свідомості – політичної свідомості, виявлення детермінант оптимізації розвитку міфологізації сучасної політичної свідомості, використання політичного міфу як фактору розвитку сучасної політичної свідомості у освітянській та науковій діяльності. Основні положення дисертації можуть бути використані для подальшого дослідження сутності і специфіки вказаного процесу. Розкриття феномену політичного міфу, його складових і механізмів впровадження дозволяє розпізнавати міф, розшифровувати і дешифрувати його, що запобігає маніпулюванню людьми під час проведення передвиборчих кампаній, використання брудних політтехнологій.

Результати проведеного аналізу політичного міфу як фактору розвитку політичної свідомості можуть знайти застосування в ході навчального процесу під час викладання відповідних тем із політології, політичної психології, культурології, соціальної філософії у вищих і середніх спеціальних навчальних закладах.

Особистий внесок здобувача у розробку даної теми полягає у розширенні концепції розвитку політичної міфології; соціально-філософському аналізі умов, причин, наслідків, рушійних сил та детермінант оптимізації розвитку міфологізації сучасної політичної свідомості.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки, практичні результати дисертаційного дослідження доповідалися і обговорювалися на засіданнях кафедри філософії і кафедри політології Запорізького національного університету, кафедри політичних наук Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, проблемних семінарах з філософії для аспірантів і докторантів Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, на ряді науково-практичних конференцій, а саме: науковій конференції студентів, аспірантів та молодих вчених (Запоріжжя, 2004), всеукраїнській науково-теоретичній конференції “Методологія соціального пізнання: здобутки й проблеми” (Запоріжжя, 2005), науково-практичній конференції “Педагогічна освіта України: національні традиції та європейські інновації” (Київ, 2005).

Публікації. Основні висновки дисертації викладено у 9 наукових публікаціях, 3 з яких містяться у фахових виданнях ВАК України.

Структура і обсяг роботи. Мета і завдання дослідження та логіка реалізації пізнавальної концепції визначили структуру дисертації, що складається зі вступу, трьох розділів (які поділені на підрозділи), висновків і переліку використаних джерел (242 позиції). Обсяг роботи - 181 сторінка, основна частина дисертації – 162 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У “ВСТУПІ” розглядається актуальність дисертаційного дослідження, обґрунтовуються мета і завдання, а також способи їх вирішення, конкретизуються об’єкт, предмет і методологія роботи, визначається практичне значення отриманих результатів, їх наукова новизна, формулюються основні положення, які виносяться на захист, вказуються форми апробації результатів дисертаційної роботи і публікації по темі, що досліджується.

Розділ перший – **“МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ МІФОЛОГІЇ”** – складається з трьох підрозділів. В підрозділі 1.1 - *“Визначення поняття та методів дослідження політичної міфології”* – дисертант аналізує зміст вихідних науково-філософських принципів і понятійний інструментарій даного дослідження. Якщо говорити про вихідні науково-методологічні принципи, то вони представлені сукупністю наступних методів і підходів:

- діалектичний метод у роботі підкреслює взаємозалежність і особливість взаємозв’язку виробництва духовних цінностей з матеріальним життям. Його застосування дозволяє характеризувати духовне життя як виникнення, рух, зміну та розвиток ідей, поглядів, уявлень та інших духовних утворень;

- структурно-функціональний метод розглядає суспільство як систему, яка володіє складною структурою, кожен елемент якої діє відповідно до програми, заданої самою структурою, виконуючи свої особливі функції, що задовольняють певні потреби й очікування системи;

- синергетичний, згідно з яким, розвиток суспільства (а також зміни у багатьох інших органічних і неорганічних системах) відбувається під впливом великої кількості випадкових факторів. Політична система, перебуваючи у фазі розгалуження можливих шляхів розвитку (стані нестабільності), точці біфуркації, може почати розвиватися за одним з можливих сценаріїв, який визначається випадковим фактором, який вплине на неї в цей момент.

- системний підхід дозволяє розглядати міф як цілісну, складно організовану, саморегулюючу систему, що перебуває в постійній взаємодії із суспільством і людиною;

- історичний метод вимагає вивчення всіх явищ життя в послідовному тимчасовому розвитку й виявленні зв’язку минулого, сьогодення й майбутнього, що розглядає міф у розвитку, як явище історичне;

- порівняльний метод, заснований на зіставленні однотипних явищ для виділення їхніх загальних рис і специфіки, дозволяє плідно використати наявний досвід для знаходження оптимальних шляхів досягнення поставлених при дослідженні міфу завдань;

- епістемологічний принцип передбачає такі складові: розрізнення (усвідомлення, що ситуацію та час, в яких перебуває дослідник, з одного боку, і всі інші стани та часи, як об’єкти його дослідження може розділяти певний семантичний простір); врахування контексту (об’єкт

дослідження неможливо виривати з оточуючого середовища); трактування політики як процесу (аналіз зв'язку між політичними подіями та феноменами у часі).

Крім того у даному підрозділі проаналізовані ключові для розкриття теми дослідження поняття: “міфологія”, “політика” та її атрибути (влада і держава), “політична свідомість”, “міфологізація політичної свідомості”, “політичний процес”, “духовне життя” як виникнення, рух, зміна та розвиток ідей, поглядів, уявлень та інші духовні утворення, діалектичний взаємозв'язок суспільного буття та суспільної свідомості.

У підрозділі 1.2 – *“Історичний екскурс розвитку нормативно – символічних конструкцій образу влади та держави”* – автором простежено генезу нормативно-символічних образів влади та держави у філософських напрямках і концепціях різних періодів розвитку суспільства (східна філософія: ведизм, джайнізм, буддизм, даосизм, конфуціанство, легізм; античність: погляди і концепції Алкмеона, Фразімаха, Платона, Аристотеля; середньовіччя: Августин, Фома Аквінський, Егідій, Боніфаций VIII; Відродження: Н. Макіавеллі, М. Фічіно та ін.; Новий час: Т. Гоббс; ірраціоналізм XIX століття: А. Шопенгауер, Ф. Ніцше, А. Бергсон). Проаналізувавши філософські доктрини Стародавнього світу, Античності та Середньовіччя, зроблено висновок про те, що розвиток політичної міфології на цьому етапі носить латентний (прихований) характер. Нормативно-символічні конструкції образу влади та держави цього періоду можна розділити на два види: провладний (конфуціанство, легізм, Платон, переважна більшість античних філософів, Фома Аквінський, Егідій Римський та ін.) та аполітичний (брахманізм, джайнізм, буддизм, даосизм, апологетики, Августин). Критерієм такої класифікації можуть слугувати орієнтації людини на участь або неучасть в політиці.

Характеризуючи впровадження нормативно-символічних конструкцій образу влади та держави у період Відродження та Нового часу, слід зазначити, що його феномен носив антропологічну та легітимуючу сутність. Серед багатьох мислителів епохи Відродження, які звертали свою увагу на проблеми уявлення людини про державу та владу (Піко дела Мірандола, Еразм Ротердамський, Монтень, Марсиліо Фічіно та ін.), окрему й визначальну роль у розвитку політичної свідомості відіграє концепція Ніколо Макіавеллі. Якщо доктрина Н. Макіавелі відводить головне місце легітимації нумінозної сутності образу володаря, то теорії англійських просвітників XVII-XVIII сторіч (Т.Гоббс) приділяли увагу обґрунтуванню легітимації нумінозної сутності держави. В своєму розвитку політична міфологія від латентного (прихованого) проходить через антропологічний та легітимуючий етап (Відродження, Просвітництво) та набуває свого апогею в політичних доктринах “національної величі” XIX-XX століть.

У підрозділі 1.3 – *“Історичні концепції інтерпретації міфу”* дисертант доводить, що нарис історії інтерпретації та дослідження міфу являє собою виділення різних етапів: алегоричний та евгемеричний, “хвороби мовлення”, поетичний, ритуально-соціологічний, психологічний,

трансцендентальний, структуралістський, символічний, нумінозний. У роботі автор наводить різні інтерпретації міфу по мірі зростання в них прагнення бачити у міфі не тільки казку, але певний спосіб осягнення реальності, причому зростання цього прагнення взагалі-то співпадає з послідовністю у часі означених вище типів інтерпретації. За допомогою такої типології основні ідеї міфологізації свідомості виступають чіткіше та змістовніше, що полегшує практичну постановку питань та подальший систематичний пошук.

В алегоричному баченні, наприклад у стоїків та епікурейців, міфічні історії розуміються як аналогії та персоніфікації природних сил, що є наслідком примітивної неосвіченості та загального прагнення людини інтерпретувати неосяжне за аналогією з собою. Навпаки, для евгемеричного тлумачення міфу, він є, окрім усього іншого, уславленням та обоженням попередніх царів, героїв та мудреців, яке з легкістю починається по мірі зростання їх відстані від сьогодення у часовому вимірі. Якщо осердям алегоричного та евгемеричного типу тлумачення міфу слугує деяка примітивна психологія, то в межах такого типу інтерпретації міфу, як “хвороба мовлення”, звертаються до науки про мову. Згідно з поетичним типом інтерпретації, міф не є алегорією або прозаїчною істиною, що представлена у образному порівнянні, але міф є поезією. Ритуально-соціологічна інтерпретація (У.Р. Сміт, Дж.Г. Фрезер, Дж.Е. Гарісон, Ф.М. Корнфорт, Г. Мурей та Б. Маліновський) вперше подала міф як форму буття, яка включає цілісну практичну реальність і визначає основи життєдіяльності людських спільнот. Дана реальність і дані основи кожен раз описуються за допомогою більш-менш систематичного зв'язку правил поведінки, які стосуються звичаїв приватного та суспільного життя, соціального ладу, природи, способу буття взагалі. Психологічна інтерпретація міфу (Вундт, Юнг, Фрейд, Ніцше, Шопенгауер), який розглядається в духовно-історичному аспекті, є частиною того відкриття суб'єктивності, яке поступово виявило цілий внутрішній світ на шляху картезіанського розмежування суб'єкта та об'єкта. Трансценденталізм (Гегель, Шелінг, Кассіпер) подає зовсім інше тлумачення міфу: міф, навіть нерозвинений, містить у собі форми свідомості, які володіють апріорною необхідністю. З появою символічно-романтичного тлумачення міфу (Й.Г. Гердер) почали вважати, що міф можна зрозуміти як вираження такої ж божественної реальності, яка безпосередньо сприймається, що призвело врешті-решт до певної реабілітації міфу. Представники нумінозної інтерпретації міфу (У. фон Віламовіц-Молендорф, В.Ф. Отто, В. Гронбех, І. Евола, І.П. Вернант, К. Керені, М. Еліаде) поділяють переконання романтиків, що міф є виразом божественної реальності. Від романтиків, однак, вони різняться тим, що розмірковують меншою мірою образно та інтуїтивно, жорстко притримуючись феноменологічного методу. Їх розуміння міфу відображається в конструкціях, які Р. Отто описував як нумінозне, і в цьому останньому підґрунті вони вбачають коріння міфічного досвіду.

Другий розділ – **“ВИЗНАЧЕННЯ ФЕНОМЕНУ МІФОЛОГІЗАЦІЇ У ПОРІВНЯННІ З ІНШИМИ ФОРМАМИ ТА АТРИБУТАМИ СУСПІЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ”** містить три підрозділи. У підрозділі 2.1 - *“Політична ідеологія і міфологія”* - на підставі порівняльного аналізу сутності, характерних рис політичного міфу й ідеології доводиться, що політичну міфологію можна визначити як систему політичних нормативно-символічних конструкцій та емоційно-значущих для членів спільноти політичних орієнтирів, побудованих на основі певної архетипної та світоглядної (ідеологічної) концепції, що виступає спонукальним та координуючим чинником політичної поведінки індивідів та груп. Ідеологія належить до специфічного типу суспільної свідомості, а саме – практичної свідомості. У ній втілюється механізм переводу результатів розумової діяльності, теорії у соціальну практику. Ідеологія є ідейним осердям практичної діяльності суб’єкта. Ідеологія – це практична свідомість, у якій відображена існуюча соціальна реальність і ставлення до неї, яке складається у суспільстві, класі чи іншій соціальній групі.

Існують відмінності міфологізації політичної свідомості від її ідеологізації: гносеологічна (наявність проблемного поля між запитанням і відповіддю), легітимації (моральна обумовленість як запорака існування), онтологічна (міф як генетична основа ідеології). У міфологізації сучасної політичної свідомості з її ідеологізацією є базова спільність – це єдина генетична основа (архетип, археміф), праксеологічна функція (спонукання до мислення та дій у заданому напрямку) та символічна функція (використання символу як запораки цілісного й нуменозного сприйняття світу політики). У зрілій формі політичний міф завжди відповідає ідеології. Якщо ідеологія тяжіє до раціоналізації світобачення, то для політичної міфології характерне акцентування на емоційно-образному сприйнятті соціальної реальності, що часто призводить до посилення ірраціональної складової в ній. Відмінність політичної міфології від ідеології також у тому, що для першої більшою мірою притаманна “спонтанність” розвитку, його незалежність від волі осіб та інститутів, причетних до її створення. Ця спонтанність зумовлена тим, що політична міфологія, як уже зазначалося, формується у процесі взаємодії домінуючої ідеологічної концепції з існуючими стереотипами громадської свідомості.

Підрозділ 2.2 – *“Політична міфологія і утопія”* - присвячений автором дисертаційного дослідження розгляду того, що однією з особливостей аналізу політичної міфології є не помічений дослідниками зв'язок політичного міфу й утопії. Тим часом зв'язок їх безсумнівний й органічний, і про нього безумовно варто сказати для повного розуміння особливостей міфологізації політичної свідомості. Міф за часту призводить до утворення політичних ілюзій. Утопія як ідеальний стан, який живиться фантазією і мріями, та здобувається за допомогою логіко-понятійних засобів, являє собою раціоналізований (наукоподібний) міф. Політична утопія є, так би мовити, “онауковлений” міф, тобто міф, під який підведено базу наукової політичної теорії. Таким чином, вже термінологічне значення слова “утопія” складне і багатозначне. При всьому різноманітті смислових

відтінків основна його функція зводиться до того, щоб позначати бажане майбутнє) служити описом вигаданої країни, покликаної служити зразком суспільного устрою. І утопії, і міфи наділені інтенціональною етикою, деонтологічними функціями, можуть рівною мірою концентрувати надії, ідеали й розрахунки, але утопії, точніше певні класи утопій, збуваються, а міфи - ніколи. Утопія структурно складніше міфу. Вона, як правило, складається із трьох частин: критичної (аналіз і заперечення дійсності), проєктивної (ідея й проєкт іншої дійсності) і конструктивної, творчої (здійснення проєкту, якщо воно можливо). Політичний же міф являє собою цілісне утворення й лише в схованому виді включає критику, тому що заперечує щось таке, що перебуває за його межами, але не негативну, а справжню реальність. Міф виступає в взаємозалежній трійці понять (міф-ідеологія-утопія) як система ідеальних прообразів, ідеологія - як система соціальних цінностей, що впливають із них, утопія - як уявний експеримент по реалізації цих цінностей і поживаленню прообразів.

В підрозділі 2.3 – *“Політичний міф і релігія”* дисертантом аналізується взаємозв’язок таких форм суспільної свідомості як міф і релігія. Атрибутом першої і другої форми суспільної свідомості є образ і символ. Відмінність їх виявлення у вказаних формах суспільної свідомості полягає в тім, що у міфі символічність характеризується цілісним сприйняттям сутності речі, історичного факту, особистості з її формою (образом), а в релігії ідеальне не завжди збігається з реальним; релігійний символ набуває самостійного буття, відокремленого від змісту, який за ним прихований. Міф набуває нормативності, властивої релігійній свідомості тільки у політиці (ідеологічних доктринах, політичних програмах, текстах політичних лідерів). В цьому контексті політична міфологія виступає інтегративним чинником архаїчного міфу з його символічністю і емоційністю та релігії з її нормативністю. Релігійна віра, на відміну від міфічної, прагне до все більшого розрізнення ідеального й реального, символу й символізуємого, бога й буття, віруючого суб'єкта й об'єкта, у який вірять. Міфосвідомість, навпаки, не відрізняє природне від надприродного. Вона “вірять” й у те, і в інше: у своїх “священних” міфах і пов'язаних із цим ритуалах первісні люди однаково поклонялися й природному й надприродному. Тому про міфічну віру можна говорити досить умовно. У міфічній свідомості немає проблеми віри й невір'я, вона не розрізняє віру й знання й існує до осмислення їхньої протилежності. Процес міфологізації сучасної політичної свідомості включає ритуалізацію та культивуацію. Ритуалізація наближує міфологічну свідомість до політики, а культивуація до релігії.

Розділ третій – **“ФАКТОРИ І ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МІФОЛОГІЗАЦІЇ СУЧАСНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ”** – складається з трьох підрозділів. Підрозділ 3.1 – *“Символ як спосіб вираження міфологізації сучасної політичної свідомості”* – присвячений дослідженню місця та ролі символу у функціонуванні, створенні та розвитку політичного міфу, його використання у процесі міфологізації сучасної політичної свідомості.

Символ у політиці пов'язує раціональне з ірраціональним. Дія символу на свідомість прихована від того, хто занурений у політичний міф. Але вона розкривається зовнішнім спостереженням й аналізом. Саме тому символізм у політиці особливо важливий. Тут це практично єдиний шлях до утворення спільності, до об'єднання маси й еліти, емоцій та ідеології. Символізація політичної дійсності – це об'єктивація смислових та чуттєвих переживань реальності політичним суб'єктом, яка виявляється у синтезі знакової системи і образів влади та держави. Результат символізації - специфічний продукт (річ, слово), який не дає зникнути почуттю, емоції, образу, - констатація переживання політичного образу у часі й просторі. Політичний процес заснований не тільки на інтелектуальних концепціях, але й на пропаганді, а пропаганда - це мова алегорій, що гіпнотизує маси, мова міфологем і міфосюжетів. Мова, що піднімається над повсякденністю й пов'язана з духовно-моральним виміром політики, здатна до породження потужних міфологічних імпульсів. Таким чином, можна зробити висновок, що символ у політиці зв'язує раціональне з ірраціональним, колективне з індивідуальним, масу з вождем. Розрізняються культурний і психоаналітичний підходи до суті символу. У першому випадку символ є сама дійсність, найважливіша ознака соціальності; у другому - позначення якогось витиснутого зі свідомості заборонного бажання. Перший підхід відповідає глибоко вкоріненим у культурі символам, другий - кризовій формі свідомості.

В підрозділі 3.2 – *“Національне – як фактор розвитку міфологізації сучасної політичної свідомості”* – дисертантом виділені такі складові поняття “національне”: мова, почуття єдності, національна ідея, національна пам'ять, національний простір і час; ці складові носять міфологічний характер і об'єктивуються в політичному процесі через символізацію. Оскільки складові поняття національне носять міфологічний характер, виявляються через спосіб вираження політичної міфології (символізацію), – це дає нам підставу вважати національне фактором міфологізації сучасної політичної свідомості. При неміфічному сприйнятті нації передбачається, що громадяни мають свідомо, в ході громадянського діалогу, досягти згоди щодо тієї основи, на якій вони мають об'єднатися. Єдина національна воля є наслідком досягнення між громадянами згоди: національна держава виникає внаслідок самовизначення громадян – їхнього добровільного об'єднання у націю, яка якраз і використовує державу як засіб самоврядування. Філософським підґрунтям цього розуміння нації є раціоналізм. Поняття “нумінозної єдності”, “історичної долі”, “вічності нації” при такому підході виключаються. Нація при міфічному сприйнятті це незмінна споконвічна єдність й існує вона як ряд поколінь зв'язаних поміж собою національною сутністю. Така сутність виникнувши одного разу у священний першочас, а тому, не маючи певної хронологічної прив'язки, потім тотожно присутня на всьому протязі існування нації. Перед кожним новим поколінням національна сутність постає вже наперед заданою і об'єктивно існуючою. Національні сутності

(згадувані вище елементи національного) є нуменозними навіть якщо вони безпосередньо і не пов'язані зі світом богів.

В підрозділі 3.3 “*Детермінанти оптимізації розвитку міфологізації сучасної політичної свідомості*” дисертантом проаналізовано, що детермінантами оптимізації розвитку міфологізації сучасної політичної свідомості виступатимуть визначальні умови, причини і наслідки найкращого варіанту історичного буття досліджуваного феномену. За характером і вектором впливу на суспільну свідомість запропоновано класифікацію таких детермінант оптимізації розвитку міфологізації сучасної політичної свідомості: **семантичні** (розшифрування і дешифрування; магія слів, магія мови; магія імені; відсутність безперервності і оповідальності; гіперболізація (перебільшення) або літотизація (применшення) історичних фактів, подій; пластичність, здатність політичного міфу до метаморфози, змін; нуменозність образу влади та її носіїв; образність, можливість добудови образу), **пов'язані з образом героя** (ілюзія дії, боротьби з ворогом; героїзація подій і суб'єктів політичного міфу, обов'язкова наявність героя і його ворога; віра в реальність сюжету, героїв, образів), **соціально-історичні** (циклічність часу; кризовість; класовість; спрощення реальності), **ментальні** (архетипність; ірраціональність;) та **етичну** (деміфологізація етичного і реміфологізація політтехнологій).

У “**ВИСНОВКАХ**” підводяться підсумки дослідження, формулюються практичні рекомендації.

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової проблеми, що виявляється у визначенні сутності і особливостей міфологізації сучасної політичної свідомості як рушійної сили становлення і розвитку сучасних національних держав.

Актуальність проблеми міфологізації сучасної політичної свідомості обумовлена недостатньою теоретичною розробленістю, а також практичною значимістю цієї проблеми для сучасного суспільства взагалі, і українського суспільства зокрема.

Методологічну базу соціально-філософського аналізу особливостей міфологізації сучасної політичної свідомості склали синергетичний, діалектичний, системний, структурно-функціональний, історичний і порівняльний методи, а також використання таких принципів як епістемологічний, конкретно-історичний, єдності історичного та логічного. Соціально-філософське осмислення проблеми здійснювалося через призму аналізу двох протилежних складових поняття міфологізації сучасної політичної свідомості: нормативність і символічність. Надаючи належне кожній із вказаних тенденцій, автор доводить, що найбільш корисним для ґрунтовного розуміння досліджуваної теми є діалектичне взаємодоповнення вказаних складових, яке забезпечує цілісний характер дослідження і функціонування універсальних нормативно-символічних конструкцій образу влади і держави як сутності міфологізації сучасної політичної свідомості.

Під міфологізацією сучасної політичної свідомості у широкому сенсі слід розуміти універсальний процес створення символічних образів влади та держави як результат сприйняття, пізнання та осмислення політичного.

Класифікацію нормативно-символічних конструкцій влади та держави як сутності міфологізації у історичному вимірі складають її провладний і аполітичний типи, що виділені за критеріями орієнтації на участь або не участь людини в політиці.

Виділено етапи розвитку політичної міфології від латентного (Античність) через антропологічний та легітимуючий етап (Відродження, Просвітництво) до набуття свого апогею в політичних доктринах “національної величі” XIX-XX століття.

Наведено різні інтерпретації міфу по мірі зростання в них прагнення бачити у міфі не тільки казку, але певний спосіб осягнення реальності, причому зростання цього прагнення взагалі-то співпадає з послідовністю у часі означених вище типів інтерпретації. Окреслено етапи інтерпретації міфологічного (алегоричний та евгемеричний, “хвороби мовлення”, поетичний, ритуально-соціологічний, психологічний, трансцендентальний, структуралістський, символічний, нумінозний).

В результаті даного дослідження доведено, що процес міфологізації політичної свідомості з її ідеологізацією має єдину генетичну основу, виконує спільні символічні та праксеологічні функції, але різняться за гносеологічною, онтологічною та легітимною ознаками;

Автором виявлено, що політичний міф має основну відмінність від утопії, яка полягає в тому, що політичний міф є продуктом колективної творчості народу і заснований на його архетипних нормативно-символічних конструкціях, а утопія – витвір окремих особистостей, інтелектуалів, діячів літератури і мистецтва.

Розкрито релігійні складові міфологізації політичної свідомості: ритуалізацію та культивуацію. Ритуалізація наближує міфологічну свідомість до політики, а культивуація до релігії. Проаналізовано символізацію як спосіб вираження міфологізації сучасної політичної свідомості. Символізація політичної дійсності – це об’єктивація смислових та чуттєвих переживань реальності політичним суб’єктом, яка виявляється у синтезі знакової системи і образів влади та держави. Результат символізації - специфічний продукт (річ, слово), який не дає зникнути почуттю, емоції, образу, - констатація переживання політичного образу у часі й просторі.

В результаті проведеного дослідження автором доведено, що основними особливостями міфологізації політичної свідомості є універсальність та амбівалентність її впливу на розвиток індивідуальної і масової свідомості. Універсальність такого впливу полягає в тому, що на протязі всієї історії людства міф, як атрибут політичної свідомості, завжди супроводжував її розвиток на індивідуальному і масовому рівні. Амбівалентність полягає в тому, що, по-перше, міфологізація політичної свідомості характеризує, з одного боку, такий тип світогляду, якому властиві

примітивізм, алогічність та спрощення, - а з іншого – величезний креативний потенціал. По-друге, політичний міф, за певних обставин може призводити до консолідації суспільства, виступає фактором стабільності його розвитку, а за інших обставин, - може призводити, навпаки, до фрагментації, роз'єднання суспільства, впровадження маніпулятивних технологій.

З метою розв'язання проблеми виявлення найкращого варіанту історичного буття міфологізації сучасної політичної свідомості виділені наступні детермінанти оптимізації розвитку досліджуваного феномену: деміфологізація етичного і реміфологізація політтехнологій; архетипність; розшифрування і дешифрування; спрощення реальності; ілюзія дії, боротьби з ворогом; віра в реальність сюжету, героїв, образів; пластичність, здатність політичного міфу до метаморфози, змін; нуменозність образу влади та її носіїв; образність, можливість добудови образу; ірраціональність. Сприйняття політичного міфу спирається переважно на почуття і емоції та живиться ними; циклічність часу; героїзація подій і суб'єктів політичного міфу, обов'язкова наявність героя і його ворога; відсутність безперервності і оповідальності; магія слів, магія мови; магія імені; кризовість; класовість; гіперболізація (перебільшення) або літотизація (применшення) історичних фактів, подій.

**Основні положення дисертаційного дослідження
викладені у таких публікаціях автора:**

1. Арабаджієв Д.Ю. Проблема політичної фрагментації в умовах функціонування партійних систем // Нова парадигма: Альманах наукових праць. – Запоріжжя: Видавництво ЗДУ, 2003. – Випуск 30. - С. 132-135.
2. Арабаджієв Д.Ю. Політична реформа в Україні: проблема суспільної легітимності владних структур // Нова парадигма: Альманах наукових праць. – Запоріжжя: Видавництво ЗДУ, 2003. – Випуск 32. - С. 55-66.
3. Арабаджієв Д.Ю. Національне – як фактор розвитку міфологізації сучасної політичної свідомості // Нова парадигма: Альманах наукових праць. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2005. – Випуск 49. - С. 128-141.
4. Арабаджієв Д.Ю. Феномен сучасної політичної міфотворчості // Мультиверсум. Філософський альманах. – К.: Український центр духовної культури. – 2003. – № 38. - С. 105-118.
5. Арабаджієв Д.Ю. Політична міфологія: принципи та методи дослідження // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова. – Серія 7. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія. – 2004. – № 3. - С. 13-23.

6. Арабаджиєв Д.Ю. Політичний міф як функція політичної свідомості // Культурологічний вісник: Науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпрянщини. – Запоріжжя: Прем'єр, 2005. – Випуск 14. – С. 176-184.

7. Арабаджиєв Д.Ю. Особливості міфологізації сучасної політичної свідомості // Збірник матеріалів наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених 2004 р. – Запоріжжя: ЗДУ, 2004. – С. 141-144.

8. Арабаджиєв Д.Ю. Онтологія політичної міфології: історичний розвиток нормативно-символічних конструкцій образу влади та держави // Збірник матеріалів наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених 2004 р. – Запоріжжя: ЗДУ, 2004. – С. 85-90.

9. Арабаджиєв Д.Ю., Мальований М.М., Мяло П.І., Токар О.М. Політичні партії як об'єкт соціального пізнання // Методологія соціального пізнання: здобутки й проблеми. Матеріали Всеукраїнської науково-теоретичної конференції 25 травня 2005 року. – Київ–Запоріжжя: “Просвіта”, 2005. – С. 215-217.

АНОТАЦІЯ

Арабаджиєв Д.Ю. Політичний міф як фактор розвитку сучасної політичної свідомості. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.03 – політична культура та ідеологія. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Київ, 2006.

Дисертація є соціально-філософським дослідженням особливостей міфологізації сучасної політичної свідомості. У роботі розглянуто теоретико-методологічні засади і принципи вивчення особливостей міфологізації сучасної політичної свідомості. Виявлено та проаналізовано категоріальний ряд, що відображає сутність та специфіку особливостей міфологізації сучасної політичної свідомості. З'ясовано, що міфологізація політичної свідомості – універсальний процес створення символічних образів влади та держави як результат сприйняття, пізнання та осмислення політичного індивідуальним суб'єктом суспільно-історичного процесу.

У результаті дослідження виділені детермінанти оптимізації розвитку міфологізації сучасної політичної свідомості як визначальні умови, причини і наслідки найкращого варіанту історичного буття досліджуваного феномену.

Ключові слова: міфологізація політичної свідомості, політичний процес, символ, ідеологія, утопія, релігія, нація, національне, влада, держава.

АННОТАЦИЯ

Арабаджиев Д.Ю. Политический миф как фактор развития современного политического сознания. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата политических наук по специальности 23.00.03 – политическая культура и идеология. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова, Киев, 2006.

Диссертация представляет собой социально-философское исследование особенностей мифологизации современного политического сознания. В работе рассмотрены теоретико-методологические основы и принципы изучения особенностей мифологизации современного политического сознания. Выявлен и проанализирован категориальный ряд, отображающий сущность и специфику особенностей мифологизации современного политического сознания. В процессе исследования доказано, что мифологизация политического сознания – универсальный процесс создания символических образов власти и государства как результат восприятия, познания и осмысления политического индивидуальным субъектом общественно-исторического процесса.

На основании сравнительного анализа сущности, характерных черт политического мифа и идеологии доказано, что политическую мифологию можно определить как систему политических нормативно-символических конструкций и эмоционально-значимых для членов сообщества политических ориентиров, построенных на основе определенной архетипической и мировоззренческой (идеологической) концепции, которая выступает побудительным и координирующим фактором политического поведения индивидов и групп.

В процессе исследования выделены такие составные понятия “национального”: язык, чувство единства, национальная идея, национальная память, национальное пространство и время; эти составляющие носят мифологический характер и будут объективироваться в политическом процессе через символизацию. Поскольку составные понятия “национального” носят мифологический характер, проявляются через способ выражения политической мифологии (символизацию), – это дает нам основание считать национальное фактором мифологизации современного политического сознания.

В результате исследования выделены такие детерминанты оптимизации развития мифологизации современного политического сознания: демифологизация этического и ремифологизация политтехнологий; архетипичность; расшифровка и дешифровка; упрощение реальности; иллюзия действия, борьбы с врагом; вера в реальность сюжета, героев, образов; пластичность, способность политического мифа к метаморфозе, изменениям; нуменозность образа

власти и ее носителей; образность, возможность достраивания образа; иррациональность; цикличность времени; героизация событий и субъектов политического мифа, обязательное наличие героя и его врага; отсутствие непрерывности и повествовательности; магия слов, магия языка; магия имени; кризисность; классовость; гиперболизация (преувеличение) или литотизация (приуменьшение) исторических фактов, событий.

Ключевые слова: мифологизация политического сознания, политический процесс, символ, идеология, утопия, религия, нация, национальное, власть, государство.

SUMMARY

Arabadzhiev D.Y. Political Myth as the Factor of Modern Political Consciousness Development. – Manuscript.

The Dissertation for a degree of Candidate of Political Science on Speciality 23.00.03 - Political Culture and Ideology. – M. P. Dragomanov National Pedagogical University, Kiev, 2006.

The dissertation represents socially-philosophical research of features of mythologisation of modern political consciousness. Methodological-theoretic bases and principles of studying of features of mythologisation of modern political consciousness are considered. It is revealed and analysed categorical number displaying essence and specificity of features of mythologisation of modern political consciousness. It is found out, that mythologisation of political consciousness is a universal process of creation of symbolical images of authority and the state as result of perception, knowledge and judgement of political by the individual subject of socio-historical process.

As a result of research such determinants of optimization of development of mythologisation of modern political consciousness are allocated: demythologisation of ethical and remythologisation of political technologies; archetypical nature; deciphering and decoding; simplification of a reality; illusion of action, struggle against the enemy; belief in a reality of a plot, heroes, images; plasticity, ability of a political myth to a metamorphosis, changes; numenosity of image of authority and its carriers; figurativeness, an opportunity of completion of an image; irrationality; cyclicity of time; heroization of events and subjects of a political myth, obligatory presence of the hero and its enemy; absence of a continuity and narration; magic of words, magic of language; magic of a name; crisis; class nature; amplification (exaggeration) or (underestimation) of historic facts, events.

Keywords: mythologisation of political consciousness, political process, symbol, ideology, utopia, religion, the nation, national, authority, the state.